

بررسی استفاده از فناوری اطلاعات در سازماندهی مواد کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه و دانشکده‌های علوم پزشکی ایران، ۱۳۸۵

رقیه اسکروچی^۱ / سید جواد قاضی میرسعید^۲ / رامین صولتی ماسوله^۳

چکیده

مقدمه: ظهور و گسترش فناوری‌های اطلاعاتی، سازماندهی مواد را نیز چون دیگر کارکردهای حوزه کتابداری و اطلاع‌رسانی تحت تأثیر قرار داده است. به همین جهت مطالعه حاضر با هدف تعیین وضعیت استفاده از این فناوری‌ها در بخش‌های سازماندهی مواد کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه و دانشکده‌های علوم پزشکی کشور انجام گردید.

روش بررسی: در این مطالعه که به روش پیمایشی توصیفی انجام شد جامعه مورد بررسی مسئولان بخش‌های سازماندهی مواد کتابخانه‌های مرکز ۴۴ دانشگاه و دانشکده‌های علوم پزشکی کشور بود. از پرسشنامه پس از تأیید پایایی و روایی آن برای گردآوری داده‌ها استفاده گردید. از مجموع ۴۴ کتابخانه مورد نظر تنها ۴۱ مورد بدان پاسخ دادند و بقیه به دلایلی از جمله عدم پاسخگویی از مطالعه حذف شدند. داده‌ها پس از جمع‌آوری به کمک نرم افزار SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج با استفاده از روش‌های آمار توصیفی (فراوانی و درصد) و در قالب جداول ارائه گردید.

یافته‌ها: سخت افزارهای موجود در کتابخانه‌های تحت بررسی شامل ۴۹۶ دستگاه رایانه، ۱۰۸ چاپگر، ۲۹ اسکنر، ۲۷ اسکنر بارکدخوان و ۷۹ سی‌دی رایتر بود که اغلب قدیمی و متفاوت از یکدیگر بودند. نرم افزارهای موجود نیز در وضعیت مشابه قرار داشتند. در بررسی نرم افزارها از مجموع ۴۱ نسخه ۳۴ نسخه معادل ۸۳ درصد به پارس آدرخش و ۷ نسخه دیگر معادل ۱۷ درصد به نرم افزارهای نوسا، کاوش و ماوا تعلق داشت. از بین فهرست نویسان که رتبه تحصیلی آنها از دیپلم تا کارشناسی ارشد در رشته‌های مختلف از جمله کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی بود، ۳۲ نفر در زمینه آشنایی با فرآیند فهرست نویسی از اینترنت آموزش‌های لازم را فرا گرفته بودند. آنها نیز بیشتر به بخش فهرست تحلیلی منابع توجه داشتند و کمتر به بخش کنترل مستندات. در بررسی منابع فهرست شده غیر از کتاب، پایان‌نامه در ۸۰ درصد کتابخانه‌ها و وب سایت‌های مرتبط در ۲/۵ درصد از کتابخانه‌ها فهرست نویسی شده بود. فهرست نویسان برای انجام این کار از روش‌های مختلف همچون فهرست نویسی بنیادی، پیش از انتشار یا رو نویسی استفاده می‌کردند. در این بین تنها ۲۹ کتابخانه معادل ۷۰/۷ درصد در استفاده از تمام روش‌های بیشترین سهم رابه خود اختصاص داده بود. دیگر یافته‌های حاصل از مطالعه نشان داد در شرایطی که همه کتابخانه‌ها از بخش فهرست نویسی نرم افزار استفاده می‌کردند، کمترین مورد استفاده از نرم افزار به سفارشات تعلق داشت. دیگر اینکه تنها ۳۲ کتابخانه از اطلاعات موجود فایل پشتیبان تهیه کرده‌اند و ۳۱ کتابخانه نرم افزار مورد استفاده را به صورت شبکه‌ای به کار می‌بردند و در فرآیند جستجوی اطلاعات کتابشناختی بیشترین توزیع استفاده از ابزارهای الکترونیکی به فهرست مبتنی بر وب کتابخانه ملی پزشکی آمریکا و کمترین آن به Biblofile تعلق داشت.

نتیجه گیری: فقدان برنامه‌ای خاص در استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی، توسعه فرآیند سازماندهی انواع منابع، وضعیت نامتعادل نیروی انسانی و تجهیزات سخت افزاری و نرم افزاری، همچنین نداشتن ارتباط مستقیم و یاکندی و قطع مستمر ارتباط با اینترنت و عدم شناخت ابزارهای الکترونیکی فهرست نویسی، کتابخانه‌های مورد نظر را در استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی برای سازماندهی مواد با اشکال مواجه کرده است.

کلید واژه‌ها: فهرست نویسی، مواد، فناوری اطلاعات، کتابخانه‌های مرکزی پزشکی

◇ وصول مقاله: ۸۶/۸/۲۴، اصلاح نهایی: ۸۶/۱۰/۱۲، پذیرش نهایی: ۸۷/۳/۲۰

مقدمه

برخلاف تصور رایج، عده‌ای بر این عقیده می‌باشند که کتابخانه‌ها و کتابداران از پیشگامان استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی هستند. آنها به استناد مطالعات انجام شده اظهار می‌دارند که اولین اقدامات برای استفاده از این فناوری‌ها معطوف به نگهداری سوابق مربوط به منابع کتابخانه که نوعی فعالیت فهرست‌نویسی می‌باشد بوده است، [۱] گرچه این ادعا مورد تأیید می‌باشد اما میزان استفاده از این فناوری‌ها موضوعی است که می‌بایست مورد مطالعه و مذاقه قرار گیرد.

فهرست‌نویسی و یا به تعبیری دیگر سازماندهی و تنظیم مواد شامل چهار مرحله زیر می‌باشد.

- فهرست‌نویسی توصیفی؛

- فهرست‌نویسی موضوعی و رده‌بندی؛

- کنترل مستند نام‌ها؛ و

- سرعنوان‌های موضوعی. [۲]

تمامی مراحل فوق همانند سایر کارکردهای کتابداری نیز متأثر از این فناوری‌ها می‌باشد. در میان فناوری‌ها مختلف اطلاعاتی آنچه که بیش از همه سازمان‌دهی مواد را دچار تحول و گسترش کرده است، ظهور و گسترش فناوری رایانه، دیسک‌های نوری، نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، اینترنت و شبکه جهانی وب است که زمینه را برای افزایش سرعت، سهولت، دقت در فهرست‌نویسی و کاهش هزینه‌های آن، همچنین تغییر در اشکال مختلف فهرست‌های کتابخانه‌ای، تغییر و تحول در نیازهای شغلی و آموزشی فهرست‌نویسان و از همه مهمتر مفاهیم نظری این حوزه فراهم کرده است.

علاوه بر آن ظهور فهرست‌های همگانی پیوسته یا اپک‌های مبتنی بر وب امروزی، نتیجه انقلابی است که از دو بیست و پنجاه سال پیش شروع شده است. [۳]

اپک‌های مورد نظر با استفاده از امکانات مختلف شبکه جهانی وب به دروازه‌های بزرگ اطلاعاتی تبدیل شده‌اند که برخلاف فهرست‌های چاپی منابع موجود، سایر منابع در دسترس کتابخانه‌ها از قبیل نشریات پیوسته و قابل دستیابی از راه دور و وب سایت‌های مرتبط را نیز

پوشش می‌دهد. در همین راستا کارکرد فهرستی که در کنفرانس پاریس توسط لوبتسکی و بر اساس اصول کاتر پیشنهاد شده بود بر بازاریابی منابع کتابی تمرکز داشت که بعدها تحولات صورت گرفته ایفلا را وادار کرد تا گروه مطالعاتی را مسئول بازنگری در دیگر کارکردهای فهرست نماید. کارکردهای معرفی شده توسط گروه مزبور عبارت بودند از:

- یافتن آثار (Find)؛

- شناسایی آثار، نموده‌ها و اشکال مختلف آن (Identify)؛

- انتخاب یک اثر و نموده‌های آن (Select)؛ و

- دسترسی به آثار (Obtain). [۲]

این موارد برخلاف کارکردهای گذشته فهرست، هم مبتنی بر نظریه مالکیت بود و هم مبتنی به نظریه دسترسی.

با این اوصاف برخی مطالعات و پژوهش‌های انجام شده حاکی از آن است که علی‌رغم وجود و امکان دسترسی به انواع فناوری‌ها مورد نظر در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های ایران و برخلاف نظر کتابداران که اظهار می‌دارند موافق استفاده از این فناوری‌ها بوده و هستند، [۴] هیچ یک از مراکز مورد نظر از فناوری‌های موجود نظیر رایانه‌ها و سایر موارد مورد بحث استفاده کامل نمی‌کنند و فقط در انجام امور جزئی از آن به‌رمند می‌شوند. [۵]

این که یک چنین شرایطی تا چه حد به زیر ساخت‌های موجود انواع موادی که فهرست می‌شوند و یا مشکلاتی که فهرست‌نویسان در استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی دارند و مهمتر از آن نگرش آنان نسبت به این فناوری‌ها و میزان آشنایی با روش‌ها و استانداردهای جدید فهرست‌نویسی منابع مرتبط است موضوعی است که محور اصلی این مطالعه می‌باشد. به همین جهت بررسی حاضر با هدف بررسی استفاده از فناوری‌ها اطلاعاتی در سازماندهی مواد موجود در بخش‌های فهرست‌نویسی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها و دانشکده‌های علوم پزشکی کشور انجام شد.

روش بررسی

مطالعه حاضر از نوع پیمایشی، توصیفی و جامعه مورد بررسی شامل مسئولان بخش‌های فهرست‌نویسی ۴۴ کتابخانه مرکزی دانشگاه‌ها و دانشکده‌های علوم پزشکی کشور بودند. برای یافتن نشانی کتابخانه‌های تحت مطالعه از راهنمای دانشگاه‌های علوم پزشکی ایران که توسط معاونت آموزشی و امور دانشجویی وزارت بهداشت درمان و آموزش پزشکی در سال ۲۰۰۵ میلادی به زبان انگلیسی منتشر شده بود و نیز لیست دانشگاه‌های مورد نظر در سایت HBI وابسته به معاونت تحقیقات وزارت مذکور استفاده گردید.

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌ای مشتمل بر ۳۳ سؤال بسته و دو سؤال باز بود که برای سنجش پایایی و روایی آن به شکل زیر اقدام شد.

پیش‌نویس پرسشنامه که از طریق مطالعه در متون ساخته و طراحی شده بود در مرحله تعیین پایایی بین برخی از استادان دروس سازماندهی مواد دانشگاه‌های دولتی کشور و نیز طراحان و مهندسان نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای توزیع گردید.

پس از دریافت نظریات و پیشنهادات و انجام اصلاحات لازم پرسشنامه به صورت نهایی تنظیم و وارد مرحله بعدی جهت سنجش روایی شد. برای انجام این امر از روش روایی محتوا (Content Validity) استفاده گردید. در نهایت با تأیید نهایی پرسشنامه کار توزیع در بین جامعه مورد نظر از طریق پست آغاز و با اتمام مهلت تعیین شده از ۴۴ نسخه ارسالی تنها سه مورد به دلایلی از جمله عدم پاسخگویی از مطالعه حذف شدند و بقیه که مشتمل بر ۴۱ نسخه بود دریافت شد.

لازم به ذکر است که تعداد اندکی از دانشگاه‌ها و دانشکده‌های تحت مطالعه در ساختار تشکیلاتی خویش فاقد کتابخانه مرکزی بودند. از آن جایی که کتابخانه پزشکی در این دانشگاه‌ها نقش کتابخانه مرکزی را در بین کتابخانه‌های تابعه بر عهده داشتند، پرسشنامه ارسالی توسط مسئولان بخش فهرست‌نویسی آنها تکمیل و ارسال گردید.

داده‌ها پس از جمع‌آوری به کمک نرم‌افزار SPSS مورد بررسی و تحلیل قرار گرفت و نتایج با استفاده از روش‌های آمار توصیفی (فراوانی و درصد) و در قالب جداول نشان داده شد.

یافته‌ها

با پردازش داده‌ها و تعیین فراوانی و درصد آنها، همچنین قرارگیری در قالب جداول نتایج این مطالعه نشان داد که سخت‌افزارهای موجود در کتابخانه‌های مورد بررسی، شامل رایانه، چاپگر، اسکنر، اسکنر بارکدخوان و سی‌دی‌رایتر بوده که به تناسب در بخش‌های مختلف از جمله بخش فهرست‌نویسی از آن استفاده می‌شد.

از بین ۳۸ نفری که به این سؤال پاسخ داده بودند، نتایج نشان داد:

- تعداد رایانه: در ۲۶ کتابخانه (۶۸ درصد) بین ۱-۱۶ دستگاه، در ۷ کتابخانه (۱۸ درصد) بین ۱۷-۳۴ دستگاه و در ۵ کتابخانه (۱۴ درصد) بین ۳۵-۵۰ دستگاه بود.

- تعداد چاپگرها: در ۲۹ کتابخانه (۷۶ درصد) بین ۱-۴ دستگاه، در ۷ کتابخانه (۱۸ درصد) بین ۵-۹ دستگاه و ۲ کتابخانه (۶ درصد) فاقد چاپگر بودند.

- تعداد اسکنرها: ۴ کتابخانه (۱۱ درصد) دارای ۲ دستگاه، ۲۱ کتابخانه (۵۵ درصد) دارای ۱ دستگاه، ۱۳ کتابخانه (۳۴ درصد) فاقد اسکنر بودند.

- تعداد اسکنر بارکدخوان: ۸ کتابخانه (۲۱ درصد) دارای ۲ دستگاه، ۱۱ کتابخانه (۲۹ درصد) دارای ۱ دستگاه و ۱۹ کتابخانه (۵۰ درصد) فاقد اسکنر بارکدخوان بودند.

- تعداد سی‌دی‌رایتر: در ۲۸ کتابخانه (۷۴ درصد) بین ۱-۵ دستگاه، در ۲ کتابخانه (۵ درصد) بین ۶-۱۲ دستگاه و ۸ کتابخانه (۲۱ درصد) فاقد سی‌دی‌رایتر بود (جدول ۱).

در مجموع تعداد کل سخت‌افزارهای موجود در کتابخانه‌های تحت مطالعه شامل ۴۹۶ دستگاه رایانه، ۱۰۸ دستگاه چاپگر، ۲۹ دستگاه اسکنر، ۲۷ دستگاه اسکنر بارکدخوان و ۷۹ دستگاه سی‌دی‌رایتر بود. نتایج مطالعه در زمان بررسی نشان داد که اغلب آنها قدیمی و متفاوت از یکدیگر بودند.

جدول ۱: توزیع فراوانی سخت افزارهای موجود در کتابخانه های تحت مطالعه

کتابخانه	سی.دی. رایتر		کتابخانه		اسکنر بارکد خوان	کتابخانه		اسکنر	کتابخانه		چاپگر	کتابخانه		رایانه
	تعداد	درصد	تعداد	درصد		تعداد	درصد		تعداد	درصد				
۷۴	۲۸	۵-۱	۲۱	۸	۲	۱۱	۴	۲	۷۶	۲۹	۴-۱	۶۸	۲۶	۱۶-۱
۵	۲	۱۲-۶	۲۹	۱۱	۱	۵۵	۲۱	۱	۱۸	۷	۹-۵	۱۸	۷	۳۴-۱۷
۲۱	۸	۰	۵۰	۱۹	۰	۳۴	۱۳	۰	۶	۲	۰	۱۴	۵	۵۰-۳۵
۱۰۰	۳۸		۱۰۰	۳۸	-	۱۰۰	۳۸	-	۱۰۰	۳۸	-	۱۰۰	۳۸	جمع کل

بخش های نرم افزار به سفارشات تعلق داشت که تنها در یک کتابخانه از آن استفاده می کردند و بیشترین مورد استفاده از بخش های نرم افزار هم به یک کتابخانه دیگر تعلق داشت که از همه امکانات نرم افزار مورد نظر استفاده می کردند. برای تهیه فایل پشتیبان از ۴۱ نفری که به این سؤال پاسخ دادند تنها ۳۲ کتابخانه معادل ۷۸ درصد از اطلاعات موجود در فهرست کامپیوتری خود بر روی لوح های فشرده فایل پشتیبان تهیه کرده و بقیه نیز به این مقوله توجهی نکرده بودند.

در استفاده از نرم افزار به صورت شبکه ای از ۳۹ نفری که به این سؤال پاسخ دادند تنها ۳۱ کتابخانه معادل ۷۹/۵ درصد، نرم افزار کتابخانه ای مورد استفاده را به صورت شبکه ای به کار می بردند و بقیه نیز به این مقوله توجهی نداشتند.

برای تهیه برچسب و شماره نویسی عطف کتاب از بین ۳۹ نفری که به این سؤال پاسخ داده اند ۳۱ کتابخانه معادل ۷۹/۵ درصد از نرم افزار، هفت کتابخانه برابر ۱۸ درصد از ماشین تایپ و یک کتابخانه معادل ۲/۵ درصد از هر دو روش استفاده می کردند.

از دیگر یافته های این مطالعه آمار نرم افزارهای مورد استفاده بود که نتایج آن در جدول ۲ ارائه شده است. از بین ۴۱ نفری که به این سؤال پاسخ دادند نتایج نشان داد که ۳۴ نسخه معادل ۸۳ درصد به پارس آذرخش، سه نسخه برابر ۷/۲ درصد به نوسا، دو نسخه معادل ۴/۹ درصد به کاوش و دو نسخه برابر ۴/۹ درصد به ماوا تعلق داشت. در بررسی نرم افزارها برخی از کتابخانه ها نیز دارای نسخ مختلف از یک نرم افزار و یا دو نرم افزار متفاوت بودند در نتیجه نرم افزاری را که داده های بیشتری در آن ذخیره شده بود انتخاب گردید و سایر موارد از مطالعه حذف شد.

نکته دیگر این که در زمان انجام این مطالعه نوع و ویرایش نرم افزارهای موجود مورد بررسی قرار گرفت که البته وضعیت مشابه سخت افزارها داشتند. علت این امر عدم توجه دانشگاه ها به انعقاد قرارداد پشتیبانی و استفاده نکردن از خدمات بعد از فروش بود. همین امر بخش های فهرست نویسی را از دریافت ویرایش جدید نرم افزارهای مورد استفاده محروم کرده بود. با این وجود در بین کتابخانه های تحت بررسی همگی از بخش فهرست نویسی نرم افزارها استفاده می کردند. کمترین مورد استفاده از

جدول ۳: توزیع فراوانی مدرک تحصیلی

فهرست نویسان کتابخانه های تحت مطالعه

درصد	تعداد	فراوانی نرم افزار
۸۳	۳۴	پارس آذرخش
۷/۲	۳	نوسا
۴/۹	۲	کاوش
۴/۹	۲	ماوا

جدول ۲: توزیع فراوانی نرم افزارهای مورد استفاده

در کتابخانه های تحت مطالعه

درصد	تعداد	فراوانی نرم افزار
۸۳	۳۴	پارس آذرخش
۷/۲	۳	نوسا
۴/۹	۲	کاوش
۴/۹	۲	ماوا

انجام شده در کتابخانه هایی که دارای وب سایت مستقل بودند نشان داد که در ۱۵ کتابخانه معادل ۶۰ درصد فهرست نویسان هیچ گونه نقشی در طراحی وب سایت نداشتند و بقیه نیز در طراحی وب سایت کتابخانه به نسبت مساوی دارای نقش فعال، متوسط و کم بودند.

از دیگر نتایج این مطالعه، این که از ۴۰ نفری که به فهرست نویسی منابع غیرکتابی پاسخ داده اند در ۳۲ کتابخانه معادل ۸۰ درصد به فهرست نویسی پایان نامه ها اشاره کرده اند، در ۲۰ کتابخانه برابر ۵۰ درصد به نشریات ادواری، در ۱۲ کتابخانه معادل ۳۰ درصد به طرح های تحقیقاتی، در ۳ کتابخانه برابر ۷/۵ درصد به اسناد و گزارش ها، در ۲۰ کتابخانه معادل ۵۰ درصد به لوح های فشرده در ۱۰ کتابخانه برابر ۲۵ درصد به مواد سمعی بصری، در ۷ کتابخانه معادل ۱۷/۵ درصد به نشریات پیوسته و در ۱ کتابخانه برابر ۲/۵ درصد به وب سایت های مرتبط اشاره کرده اند.

در بررسی دیدگاه مسئولان فهرست نویسی از ۴۱ نفری که به این سؤال پاسخ دادند، ۳۸ نفر معادل ۹۲/۷ درصد تأثیر استفاده از فناوری اطلاعات بر فهرست نویسی مواد را تسریع و تسهیل در فرآیند فهرست نویسی کتاب، ۱۰ نفر معادل ۲۴/۴ درصد تعدیل نیروی انسانی و هزینه و ۱۸ نفر برابر ۴۳/۹ درصد تسریع فهرست نویسی انواع مواد کتابخانه ای دانسته اند. همچنین ۳۸ نفر معادل ۹۲/۷ درصد ابزارهای الکترونیکی را نسبت به ابزارهای چاپی برتر دانسته اند و بقیه نیز عکس این نظر را داشته اند.

در فرآیند جستجوی اطلاعات کتابشناختی، توزیع استفاده از ابزارهای الکترونیکی در کتابخانه های تحت مطالعه حاکی از آن است که فهرست مبتنی بر وب کتابخانه ملی پزشکی آمریکا در ۳۲ کتابخانه معادل ۷۸ درصد از ۴۱ کتابخانه و Bibliofile در یک کتابخانه برابر ۲/۴ درصد بیشترین و کمترین میزان استفاده را داشتند.

در ادامه بررسی نتایج این مطالعه نشان داد که تعداد فهرست نویسان شاغل در این کتابخانه ها ۷۹ نفر بودند که از این تعداد ۸ نفر معادل ۱۰/۱ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد، ۵۳ نفر معادل ۶۷ درصد دارای مدرک

در بخش امانت از ۳۹ نفری که به این سؤال پاسخ داده بودند در ۱۵ کتابخانه معادل ۳۸/۵ درصد از سیستم کارتی، در سه کتابخانه برابر ۷/۷ درصد از سیستم کامپیوتری، در نه کتابخانه معادل ۲۳ درصد از سیستم بارکد جهت امانت کتاب استفاده شده بود سایر کتابخانه ها از ترکیبی از روش های مذکور استفاده می کردند در استفاده از اشکال مختلف فهرست در کتابخانه های مورد بررسی از ۴۱ نفری که به این سؤال پاسخ دادند، پنج کتابخانه معادل ۱۲/۲ درصد از برگه دان چاپی، ۱۳ کتابخانه معادل ۳۲ درصد از فهرست کامپیوتری، یک کتابخانه برابر ۲/۴ درصد از فهرست مبتنی بر وب استفاده می کردند و بقیه کتابخانه ها ترکیبی از روش های مذکور را مورد استفاده قرار می دادند. در این بین تنها سه کتابخانه معادل ۷/۳ درصد از هیچ کدام از اشکال فهرست به نحو کامل برخوردار نبودند. همچنین بخش های فهرست نویسی کتابخانه های تحت بررسی از روش های مختلفی چون فهرست نویسی بنیادی، فهرست نویسی پیش از انتشار و یا فهرست نویسی رونویسی جهت فهرست نویسی منابع خود استفاده می کردند که در این میان از ۴۱ کتابخانه مورد بررسی ۲۹ کتابخانه معادل ۷۰/۷ درصد از چند روش به صورت ترکیبی استفاده کرده بودند.

در استفاده از اینترنت در مراحل مختلف فرآیند فهرست نویسی از ۴۱ پاسخ، فهرست نویسی تحلیلی در ۳۴ کتابخانه معادل ۸۲/۹ درصد و کنترل مستندات در ۱۵ کتابخانه معادل ۳۶/۶ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین میزان استفاده را داشت. دیگر این که از همین تعداد پاسخ در کتابخانه های تحت بررسی تنها ۱۵ کتابخانه معادل ۳۶/۶ درصد دارای وب سایت مستقل برای کتابخانه بودند که از این تعداد فقط چهار کتابخانه معادل ۲۶/۷ درصد صفحه وب مستقلی برای بخش فهرست نویسی داشتند. از بین موارد گنجانده شده در وب سایت کتابخانه یا صفحه وب بخش فهرست نویسی بیشترین مورد مربوط به فهرست کتابخانه ها بود. سایر موارد شامل خط مشی های فهرست نویسی، سایت های مرتبط با فهرست نویسی و ابزارهای الکترونیکی فهرست نویسی بودند. بررسی

انسانی مناسب، چندان در وضعیت مطلوبی قرار ندارند. در بررسی‌های کمی و کیفی سخت افزارها و نرم افزارهای موجود و مورد استفاده در کتابخانه‌های مورد نظر، مطالعات انجام شده حاکی از آن است که تأمین امکانات زیر ساختی از اقدامات اولیه و ضروری برای ورود به عرصه الکترونیک محسوب می‌گردد. زیر ساخت‌های خوب و مناسب در صورتی که با آهنگ توسعه کلان کشور هماهنگ شود تولید اطلاعات را افزایش و هزینه آن را کاهش می‌دهد. [7]

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که زیر ساخت‌های موجود جهت استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی در بخش‌های فهرست‌نویسی کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه و دانشکده‌های علوم پزشکی کشور از جهت سخت افزاری و نرم افزاری مناسب نمی‌باشد. مشکلاتی چون محدود بودن تعداد کامپیوترها و پایین بودن مدل آنها در بخش فهرست‌نویسی، نشان از توزیع نامتعادل آن دارد، مشابه این وضعیت در بخش نرم افزاری مشهود است نتایج پژوهش داورپناه نیز نشان می‌دهد، اگر چه ماشینی کردن کتابخانه‌های دانشگاهی ایران کاری پیوسته و پیش رونده است، اما اکثر کتابخانه‌های مرکزی مورد مطالعه از فناوری‌های اطلاعاتی موجود در سطح پایینی استفاده می‌کنند [7] و این در شرایطی است که دیدگاه و نگرش مسئولان فهرست‌نویسی به تأثیر استفاده از فناوری‌های اطلاعات بر فهرست‌نویسی و برتری ابزارهای الکترونیک نسبت به ابزارهای چاپی برای انجام این امر اذعان دارند. قاضی میرسعید در دو مقاله جداگانه با انجام پژوهشی تحت عنوان تأثیر عوامل بیرونی و درونی بر نگرش کتابداران و اطلاع‌رسانان پزشکی نسبت به جایگاه آنان در آینده حرفه به نتایج مشابهی دست یافته است. وی اظهار می‌دارد کتابداران توانسته‌اند با شرایط جدید همگام و خود را با روند تحولات فناوری‌های اطلاعاتی تطبیق نمایند. [8-9]

در همین راستا ضمیر روشن نیز در پژوهشی به بررسی نگرش کتابداران نسبت به فناوری‌های اطلاعاتی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های علوم پزشکی کشور پرداخته است. نتایج بررسی‌های وی حاکی از آن است که نه تنها کارکنان این کتابخانه‌ها نسبت به کامپیوتری شدن فعالیت‌های کتابخانه‌هایشان نگرش مثبت دارند بلکه بین نگرش کارکنان

کارشناسی و بقیه نیز دارای مدرک کاردانی و دیپلم بودند. از مجموع این تعداد ۶۶ نفر در مقاطع مختلف مدرک کتابداری پزشکی و غیرپزشکی داشتند و بقیه نیز فاقد مدرک و تسهیلات لازم در این رشته بودند.

تعداد فهرست‌نویسان در کتابخانه‌های مورد مطالعه حداقل یک نفر و حداکثر بیش از چهار نفر بودند.

فهرست‌نویسان این کتابخانه‌ها از آموزش‌های مختلفی در زمینه‌هایی چون کاربرد کامپیوتر معادل ۶۸/۳ درصد، فهرست‌نویسی الکترونیک و اینترنتی معادل ۲۲ درصد و آموزش استانداردهای ابر داده‌ای معادل ۲۴/۴ درصد برخوردار بودند که در بین آنها آموزش استفاده از اینترنت برای فهرست‌نویسی معادل ۷۸ درصد و اطلاع‌یابی از اینترنت معادل ۷۵/۶ درصد و نیز آموزش استانداردهای غیر کتابخانه‌ای توصیف منابع، معادل ۴/۹ درصد به ترتیب بیشترین و کمترین فراوانی را داشت.

بحث و نتیجه گیری

در بررسی وضعیت استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی سه عامل نیروی انسانی، سخت افزار و نرم افزار از اهمیت بیشتری برخوردار است. به همین دلیل در این مطالعه نیز بیشترین توجه معطوف به این عوامل بوده است. در بحث نیروی انسانی یافته‌های حاصل از این مطالعه نشان می‌دهد از بین ۷۹ نفری که در بخش فهرست‌نویسی به کار اشتغال داشته‌اند، تنها هشت نفر معادل ۱۰/۱ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد می‌باشند که از این تعداد مدرک تحصیلی هفت نفر در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی پزشکی و غیرپزشکی می‌باشد، در حالی که تحلیل محتوای آگهی‌های شغلی فهرست‌نویسان در دو مجله وابسته به کتابخانه‌های آمریکا و اخبار کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی مدرک لازم را برای احراز پست فهرست‌نویسی، کارشناسی ارشد علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی و نیز در برخی از موارد کارشناسی ارشد کامپیوتر و یا کارشناسی ارشد موضوعی با تجربه کتابخانه‌ای می‌داند. [۶] بر این اساس به استناد نتایج مطالعه حاضر می‌توان اظهار داشت که بخش‌های فهرست‌نویسی کتابخانه‌های تحت مطالعه از نظر نیروی

برای انجام آن تدوین نشده، ایجاد فهرست‌های رایانه‌ای باید بر اساس اختلافات مفهومی و عملی بین فهرست‌های رایانه‌ای و فهرست‌های برگه‌ای و نیز با توجه به کارکردهای جدید فهرست صورت گیرد. [۱۲] پیشنهاد می‌شود برای خود کار کردن و تبدیل فهرست برگه‌ای به فهرست کامپیوتری ابتدا نیازها و زیرساخت‌های اولیه، منابع، تجهیزات و مراحل کامپیوتری کردن مورد بررسی قرار گیرد که برای این منظور در گام اول کتابخانه‌ها باید به برنامه‌ریزی اصولی و تدوین خط مشی متناسب با آن پرداخته و پس از اجرا نیز آن را مورد ارزیابی قرار دهند. باید به این نکته توجه داشت که برای غنی‌سازی و تبدیل فهرست‌های مبتنی بر وب به یک دروازه بزرگ اطلاعات، شایسته است که کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها و دانشکده‌های علوم پزشکی کشور علاوه بر فهرست‌نویسی انواع مختلف منابع موجود در کتابخانه نسبت به فهرست‌نویسی و گنجاندن منابع قابل دسترس در کتابخانه از قبیل مجلات الکترونیکی و قابل دستیابی از راه دور و نیز وب سایت‌های علمی مرتبط نیز در اپیک‌های مبتنی بر وب خود اقدام کرده و سعی نمایند از همه امکانات برای فناوری از قبیل امکان رزرو، خدمات، تحویل مدرک و دستیابی به متن کامل منبع جهت حرکت به سوی ایجاد یک کتابخانه دیجیتال واقعی استفاده نمایند و برای این منظور به طراحی وب سایت‌های مستقل کتابخانه‌های خود اقدام کنند. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که تنها ۱۵ کتابخانه معادل ۳۶/۶ درصد دارای وب سایت مستقل بوده که از این تعداد تنها چهار کتابخانه یعنی ۲۶/۷ درصد دارای صفحه وب مستقل برای بخش فهرست‌نویسی می‌باشند و بقیه نیز تا زمان انجام مطالعه کار خاصی را انجام نداده‌اند. به هر حال برای صرفه‌جویی در وقت، هزینه‌ها، جلوگیری از کارهای تکراری لازم است دروازه اینترنتی کاملی برای همه فهرست‌های مبتنی بر وب کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌ها و دانشکده‌های علوم پزشکی کشور در محیط اینترنت ایجاد شود که نقش فهرستگان ملی پزشکی یا بنگاه کتابشناختی ملی پزشکی را نیز ایفا نماید. تلاش‌مقدماتی و نا تمام برای این منظور تحت عنوان کتابخانه الکترونیک سلامت به آدرس www.hel.hbi.ir در دسترس می‌باشد.

و نیز سابقه آموزشی کامپیوتر آنها رابطه معنی‌دار وجود دارد. [۱۰] حال این سؤال مطرح است که با وجود دیدگاه مثبت مسئولان بخش فهرست‌نویسی به طور خاص و انطباق نگرش کتابداران و اطلاع‌رسانان شاغل در حوزه پزشکی با تحولات موجود در حیطه فناوری‌های اطلاعاتی چرا استفاده از فناوری‌های مورد استفاده در محیط‌های کاری در سطح پایین می‌باشد. نتایج این مطالعه نشان داد برخلاف نتایج پژوهش ضمیر روشن فرصت‌های کمی برای آموزش کارها و مسئولیت‌های تازه برای کتابداران و فهرست‌نویسان شاغل در کتابخانه‌های تحت مطالعه وجود دارد که اگر به این مقوله توجه خاص گردد، قطعاً نتایج آن متفاوت با آنچه که در این مطالعه ارائه گردیده خواهد بود. جدا از وضعیت آموزش تنوع نسخه‌های مختلف نرم‌افزارهای مورد استفاده به ویژه نرم‌افزار پارس آذرخش که بیشترین تعداد را در کتابخانه‌های مورد نظر به خود اختصاص داده است، عدم استفاده از همه امکانات این نرم‌افزار و سایر نرم‌افزارهای موجود و در نتیجه فهرست‌نویسی ناقص مجموعه کتابخانه‌ها نشان از عدم برنامه‌ریزی در استفاده از این نرم‌افزارها دارد. نکته دیگر این که علی‌رغم امکان استفاده از ابزارهای الکترونیکی و نیز خدمات اینترنتی در فرآیند فهرست‌نویسی، به دلیل فقدان برنامه‌ریزی و نداشتن خط مشی مشخص در استفاده از این امکانات، رویکرد فهرست‌نویسان برخلاف نگرش و دیدگاه مثبت آنها تا حد بسیاری سنتی می‌باشد تا جایی که فهرست‌های رایانه‌ای و مبتنی بر وب موجود در این کتابخانه‌ها را می‌توان به نوعی، فهرست برگه‌ای رایانه‌ای نامید. از طرف دیگر تمرکز بر فهرست‌نویسی کتاب‌ها و توجه محدود به فهرست‌نویسی سایر منابع موجود و در دسترس کتابخانه از جمله منابع الکترونیکی و قابل دستیابی از راه دور می‌تواند تا حدودی بیانگر تسلط همان نگرشی باشد که بر خلاف باور فهرست‌نویسان پیروی از نگرش‌های سنتی دارد. مطالعات نشان می‌دهد که می‌توان با تدوین برنامه‌ای جامع، دسترس پذیر کردن مدارک الکترونیکی قابل دستیابی از راه دور، فهرست‌های کتابخانه‌ای را به دروازه‌ای برای اینترنت تبدیل کرد. [۱۱] کاری که در کتابخانه‌های مورد مطالعه انجام نشده است و شواهد حاکی از آن است که فعلاً برنامه‌ای

3. Tychoson, DA. The twenty first century limited:

Designing catalogues for the next century: Cataloging and classification quarterly 1991 March / April; 13(3-4) : 3-28.

۴. افغانی، نجیبه. مطالعه ای درباره کاربرد کامپیوتر در کتابخانه ها و مراکز اسناد و مدارک دانشگاهی در جهت زمینه یابی استفاده از کامپیوتر در خدمات اطلاع رسانی و کتابخانه ای در کتابخانه های مرکزی و مراکز اسناد دانشگاه های ایران. پایان نامه. تهران: دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی دانشگاه علوم پزشکی ایران؛ ۱۳۶۶.

۵. موسوی، میرعلی. بررسی میزان استفاده از رایانه در کتابخانه های مرکزی دانشگاه های مستقر در تهران. پایان نامه. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی؛ ۱۳۷۵.

6. Khorshid Z. the impact of information technology on job requirements and qualification for catalogers. Information Technology & Library 2003. March; 22(1) : 18-21.

۷. داورپناه، محمدرضا. برنامه ریزی زیر ساخت تکنولوژی اطلاعات در کشورهای در حال توسعه. کتابداری و اطلاع رسانی؛ دوره ۲ شماره ۳؛ ۱۵-۱۰، پاییز ۱۳۷۸.

۸. حری، عباس؛ قاضی میرسعید، سیدجواد. تأثیر عوامل درونی بر نگرش کتابداران و اطلاع رسانی پزشکی کشور نسبت به جایگاه آنان در آینده حرفه. مدیریت سلامت؛ دوره ۱۰، شماره ۳؛ ۵۱-۵۸، زمستان ۱۳۸۶.

۹. قاضی میرسعید، سیدجواد. تأثیر عوامل بیرونی بر نگرش کتابداران و اطلاع رسانی پزشکی کشور نسبت به جایگاه آنان در آینده حرفه. مجله دانشکده دندانپزشکی دانشگاه علوم پزشکی تهران؛ دور ۲۰، شماره ۳؛ ۲۵۰-۲۵۸، پاییز ۱۳۸۶.

۱۰. ضمیر روشن، احمد. بررسی نگرش کارکنان کتابخانه های مرکزی دانشگاه های علوم پزشکی در مورد کامپیوتری شدن فعالیت های کتابخانه ها. پایان نامه. تهران: دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران؛ ۱۳۷۲.

11. Eliyahu R, KedderR. The Cafaloging resources and their inclusion in the library catalog Information & Librarianship 1999 Sep; 24 (2) : 13-20

12. Fattahi R. A comparison between the online catalog and the card catalog some consideration for redesigning bibliographic standards. OCLC Systems & Services 1995 March; 11 (3) : 28-38.

در این خصوص شایسته است مسئولان تهیه ابزارهای فهرست نویسی نیز به تولید نسخه های الکترونیکی و مبتنی بر وب نیز اقدام نمایند و این در حالی است که فناوری های اطلاعاتی به ظهور و رشد خود ادامه می دهند. بهره گیری از این فناوری ها در جهت سازماندهی مواد کتابخانه زمینه پیروی از استراتژی و خط مشی مشخص است. به نظر می رسد بررسی وضعیت استفاده از فناوری های اطلاعاتی در سازماندهی مواد کتابخانه های مرکزی دانشگاه های تابعه وزارت علوم، تحقیقات و فناوری و سایر کتابخانه های مرکزی دانشگاه های ایران و مقایسه آن با نتایج مطالعه حاضر جهت تدوین استراتژی لازم، مفید می باشد. آنچه که مسلم است فهرست نویسی منابع الکترونیکی و قابل دستیابی از راه دور، از جمله نشریات پیوسته و نیز وب سایت های مرتبط در فهرست های مبتنی بر وب کتابخانه های مرکزی دانشگاه ها و دانشکده های علوم پزشکی کشور تجربه ای شیرین خواهد بود.

بحث و نتیجه گیری

فقدان برنامه ای خاص و خط مشی مشخص در استفاده از فناوری های اطلاعاتی، توسعه فرآیند سازماندهی انواع منابع، وضعیت نامتعادل نیروی انسانی و تجهیزات سخت افزاری و نرم افزاری، همچنین نداشتن ارتباط مستقیم و یا کندی و قطع مستمر ارتباط با اینترنت و عدم شناخت ابزارهای الکترونیکی فهرست نویسی، کتابخانه های مورد نظر را در استفاده از فناوری های اطلاعاتی برای سازماندهی مواد با اشکال مواجه کرده است.

فهرست منابع

۱. فرج پهلوی، عبدالحسین؛ زرگر، احمد. تقابل فرهنگ سنتی فهرست نویسی با خدمات مبتنی بر نظامهای خودکار کتابخانه ای: فهرست های رایانه ای، کاربرد و توسعه. مجموعه مقالات همایش کاربرد و توسعه فهرست های رایانه ای در کتابخانه های ایران- مشهد، تهران: دانشگاه فردوسی مشهد، مرکز اطلاع رسانی و خدمات علمی وزارت جهاد سازندگی؛ ۱۳۷۹.
۲. فتاحی، رحمت اله. اینترنت و سازماندهی اطلاعات (فهرست نویسی و رده بندی): اینترنت، جنبه های نظری و کاربردی آن در کتابخانه ها، مراکز آموزشی و تحقیقاتی. تهران: نشر کتابدار؛ ۱۳۷۸.

بررسی وضعیت تکمیل رضایت نامه های بیماران بستری در سه مرکز آموزشی درمانی دانشگاه علوم پزشکی ایران

چکیده | اباذر حاجوی^۱ / زکویه پیری^۲ / لیلشاهمردادی^۳ / نیره اسدی^۴ / سکینه خردمندی^۴ / معصومه اویسی^۵ / مهدی اربابی^۶

مقدمه: یکی از اساسی ترین حقوق بیماران، دادن رضایت به قبول یک روش معالجه است. همه مراکز مراقبتی ملزم به اخذ رضایت نامه درمانی از بیمار یا قیم وی می باشند. علی رغم اهمیت زیاد فرم های رضایت نامه آگاهانه، هنوز در تکمیل این فرم ها دقت لازم اعمال نمی شود. با توجه به اهمیت فرم های رضایت نامه لازم دانسته شد تا مطالعه ای جهت تعیین میزان تکمیل عناصر اطلاعاتی موجود در فرم های رضایت نامه انجام شود.

روش بررسی: طی یک پژوهش توصیفی - مقطعی و از طریق پرسشنامه میزان تکمیل عناصر اطلاعاتی موجود در فرم های رضایت نامه بررسی شد. این پژوهش در سه ماهه اول سال ۱۳۸۲ و در سه مرکز درمانی دانشگاه علوم پزشکی ایران انجام شد. بدین منظور با استفاده از روش نمونه گیری طبقه ای از هر مرکز درمانی، ۳۳۳ پرونده به صورت تصادفی انتخاب شد. روش جمع آوری داده ها به صورت مشاهده ای و بررسی فرم های رضایت نامه بود. به منظور تحلیل اطلاعات از آمار توصیفی (میانگین و انحراف معیار و فراوانی) و نرم افزار SPSS استفاده شد.

یافته ها: در ۷۲ درصد (۲۴) فرم های رضایت نامه آگاهانه و ۷۱/۵ درصد (۲۳۴) فرم ها به ترتیب نام و نام خانوادگی و آدرس کامل بیمار ثبت نشده بود. ۱/۲ درصد (۴) فرم ها فاقد هرگونه تأیید رضایت (چه از طریق امضاء یا اثر انگشت) بودند. ۵/۴ درصد (۱۸) فرم ها دارای خط خوردگی بودند. در ۲/۴ درصد (۸) رضایت نامه ها بیماران علی رغم نداشتن سن قانونی رضایت داده بودند و در ۳/۶ درصد (۱۲) توسط افرادی غیر از بستگان سببی و نسبی تأیید شده بودند. ۸۷/۶ درصد (۷۴) فرم ها دارای نام و نام خانوادگی در مواقع اورژانس بوده در صورتی که در موارد غیر اورژانس این میزان به ۹۴/۷ درصد (۲۳۵) رسیده است. همچنین در ۷۷/۶ درصد (۶۶) موارد اورژانس، رضایت نامه ها به تأیید شاهد رسیده در صورتی که این میزان در موارد غیر اورژانس به ۵۹/۹ درصد (۱۴۷) رسیده است. ۹۶/۲ درصد (۷۶) کل پرونده های بررسی شده دارای فرم دیگری به نام فرم برائت بودند.

نتیجه گیری: با توجه به این که هدف از اخذ رضایت، کمک به بیمار جهت اخذ بهترین تصمیم بوده و با توجه به اهمیت فرم های رضایت نامه برای بیمار و مراکز درمانی، لازم است تا کارکنان بخش پذیرش (که وظیفه تکمیل این فرم را دارند) در تکمیل این فرم ها نهایت دقت را مبذول دارند. بدین منظور نیاز به آموزش کارکنان بخش پذیرش در زمینه اهمیت تکمیل این فرم ها و عواقب ناقص بودن این فرم ها است.

کلید واژه ها: فرم های رضایت نامه، بیماران بستری، مدارک پزشکی، تکمیل اطلاعات، مدیریت اطلاعات

◇ و وصول مقاله: ۸۶/۵/۲۸، اصلاح نهایی: ۸۷/۲/۱۱، پذیرش نهایی: ۸۷/۴/۱۷

- ۱- مدیر گروه مدارک پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران
- ۲- عضو هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی تبریز، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران
- ۳- دانشجوی PhD مدیریت اطلاعات بهداشتی، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران، نویسنده مسئول (Email: Shahmorady@yahoo.com)
- ۴- کارشناس سازمان پزشکی قانونی
- ۵- دانشجوی کارشناسی مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران
- ۶- دانشجوی کارشناسی مدارک پزشکی، دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران